

תקופת חייו של יש"ו לפי חז"ל

הנוצרים זייפו את מועד לידת יש"ו

בגמרא מוזכר שמו של יש"ו הנוצרי פעמים מספר בהקשרים שונים. קטעי גמרא אלו, העוסקים באותו האיש, צונזרו או סורסו על ידי רשויות נוצריות, באופן המקשה עלינו כיום את זיהוי האיש שחז"ל באמת דנו בו בקטעים אלה. דעות אחדות בסוגיה זו השמיעו רבותינו במהלך הדורות, לפעמים מתוך התגוננות בעת ויכוחים פומביים עם הנוצרים, ולפעמים באופן אובייקטיבי לחלוטין כדי לפרש את דברי חז"ל לאמתם.

ביסוד פיענוח דמותו של יש"ו הנוצרי הנזכר בספרי חז"ל, עומדת השאלה: מתי, לאור דברי חז"ל, חי אותו יש"ו הנוצרי בו מאמינים הנוצרים? ודאי שלא ניתן להגיע להוכחה מוחלטת באשר לשנת לידתו ולשנת מותו בסקילה ותליה. לוח השנים הנוצרי, ששולט כיום בחיים האזרחיים של כל מדינות העולם, מתחיל את ספירתו בשנה בה נולד יש"ו הנוצרי לפי אמונתם הרשמית של הנוצרים – גם אם הם בעצמם לא בהכרח בטוחים בכך.

כמה מחכמי ישראל סברו שתאריך לידתו זויף על ידי מייסדי הנצרות, מתוך כוונה לנגח את היהודים. רבי דוד גאנז בעל 'צמח דוד' ציין, כי "שנת ג' אלפים ותשס"א ליצירה... מזמן זה הוא תחילת מנין הנוצרים... אך תדע, שבכל ספרי הנוצרים... יש ביניהם גם כן בזה מחלוקת ודעות שונות".¹ רבי אברהם ב"ר חייא הנשיא בעל 'ספר העיבור', שדן בענין הבחין שבקרב הנוצרים עצמם "יש ביניהם ספיקא ומחלוקת".² אף רבי אברהם זכות בעל 'ספר יוחסין', מצא לנכון לציין כי על צד האמת "בדברי הימים של הנוצרים יש מחלוקת ביניהם באיזה שנה נולד".³

כאמור, המניין שהנוצרים נוקטים בו אינו מבוסס על מציאות היסטורית ודאית, אלא ש"הסכימו למנות שנותיהם משנת... תשס"א".⁴ למה 'הסכימו'? כמה מחכמי ישראל סבורים שקביעת תאריך זה נועדה להצביע על היהודים כמי שפשעו ביש"ו ולכן באו על עונשם. המגמה היתה להראות שהיהודים הביאו על עצמם את חורבן הבית, כביכול בגין 'עוון' הריגת יש"ו. עמד על כך רבי יצחק פרופיט דוראן האפודי בעל 'מעשה אפוד': "המטעים אמרו, כי סביב ארבעים שנה לפני החרבן [ג' תשפ"ח] נתלה ישו, וכי בסבת העון ההוא חרבו הבית והעיר... ותיכף אחר תלייתו התחילו להיראות אותות החרבן".⁵ ידוע בדברי חז"ל, כי החל

1 צמח דוד, ח"ב, אלף רביעי תשס"א.

2 ספר העיבור, מהדור' פיליפאווסקי, לונדון תר"א, עמ' 110.

3 ר"א זכות, ספר יוחסין, לונדון תרי"ז, עמ' 15.

4 צמח דוד, שם.

5 כלימת הגוים, פי"א סי' ג'.

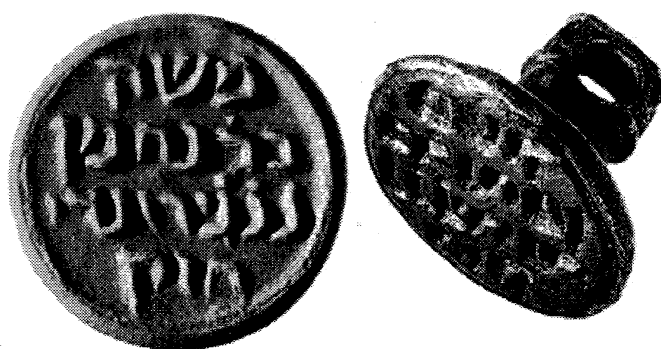
מארבעים שנה לפני החורבן החלו להראות סימנים על החורבן הקרב.⁶ הנוצרים ביקשו לקשור באופן מלאכותי את ראשית אותות החורבן המתקרב במועד תלייתו של אותו האיש. דעה זו הובאה גם על ידי רבי יצחק אברבנאל: "אמרו שישוע הנצרי מת מ"ב שנה קודם חרבן הבית... אפשר לומר שהאמונה ההיא נעשתה לדעת, כדי להוכיח שבעון הריגת ישוע הנצרי נחרב הבית אמרו שתלייתו סמוך לחורבן הבית".⁷

בדיון של זיהוי תקופת חיי אותו האיש, נטל רבי שמעון ב"ר צמח דוראן הרשב"ץ חלק נרחב. גם הוא ציין, שמחמת שהנוצרים "ראו כי חורבן ירושלם והמקדש היה סמוך לתליית ישו, טענו מאמיניו כי בעבור תלייתו חרב המקדש". הרשב"ץ הצביע על התאריך המדויק שנקטו בו הנוצרים, וחזר והסביר את מניעיהם: "הם אומרים כי בימי הורדוס נולד... ונתלה ל"ה שנים קודם החורבן [ג' תשצ"ד], וכל זה הם אומרים כדי להראות כי בעון מיתתו חרב הבית".⁸ את צורת החשבון הנוצרית, פירט רבי אברהם בן דוד הראב"ד בעל 'ספר הקבלה':

מזכירי אומות העולם... אומרים שבשנת (נ"ב) [שי"ב] למנין שטרות נולד [ג' תש"ס] ולאחר ל"ג שנה נתלה, ושהיה זה בשנת [ג' תש"ס שהיא] ל"ח למלך אגוסטוס מלך רומי [שמלך בין ג' תשכ"ג-תשע"ד], בימי הורדוס, ונתלה [יש"ו] בימי ארקילוס בנו. והם טוענים כל כך, לאמר שלא עמד הבית ומלכות ישראל אחר תלייתו אלא מעט.⁹

יש"ו התלוי – תלמיד ר' יהושע בן פרחיה

הרמב"ן הטיח בפני הנוצרים את הטעות שבספירתם. בויכוחו הידוע עם המשומד פראי פול בברצלונה, אמר: "ישו... קודם החורבן נולד ונהרג, ולידתו קרוב למאתים שנה קודם החורבן לפי האמת, ולפי חשבונכם (ע"ג) [ע"ז] שנה [ג' תשס"א]"¹⁰ מספר זה של מאתים שנה מבוסס על הדעה הידועה שיש"ו היה תלמידו של רבי יהושע בן פרחיה.

חותמו של הרמב"ן: "משה בר נחמן מגירונדי חזק"

⁶ ע"י שבת טו ע"א; ראש השנה לא ע"ב; יומא לט ע"ב; עבודה זרה ח ע"ב.

⁷ ר"י אברבנאל בפירושו לספר דניאל, מעיני הישועה, המעין העשירי, תמר ח'.

⁸ מגן אבות, ח"ב, סתירת אמונת הנוצרים (אוצר ויכוחים, ניו יורק תרפ"ח, עמ' 128).

⁹ ספר הקבלה, בתוך: סדר החכמים וקורות הימים, אוקספורד תרמ"ח, ח"א, עמ' 53.

¹⁰ מלחמות ה', סי' כ"ב.

הרשב"ץ הבהיר כי יש"ו, "לפי דברי חז"ל, היה קודם הרבה מהחורבן".¹¹ כאמרו ידברי חז"ל' התכוון הרשב"ץ למעשה המובא בגמרא, אודות הוצאת יש"ו הנוצרי מן הכלל, בידי רבי יהושע בן פרחיה. קטע גמרא זה,¹² צונזר ברוב מהדורות התלמוד, אך הוא מופיע במהדורות מתוקנות ובמקורות משלימים:

תנו רבנן: לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו, ולא כיהושע בן פרחיה שדחפו לישו הנוצרי בשתי ידיו.

הגמרא שם מספרת, שיש"ו הנוצרי היה תלמידו של רבי יהושע בן פרחיה, וברחו שניהם למצרים מפחד ינאי המלך שהרג את חכמי ישראל. כשנתאפשר להם לחזור, בדרך לארץ ישראל, התגלה קלוננו של יש"ו ולפיכך הרחיקו רבו:

כאשר הרג ינאי המלך את החכמים, את שמעון בן שטח הסתירה אחותו, רבי יהושע בן פרחיה הלך ברח לאלכסנדריא של מצרים. כאשר היה שלום, שלח לו שמעון בן שטח: "ממני ירושלים עיר הקודש אליך אלכסנדריא של מצרים: אחותי, בעלי שרוי בתוכך – ואני יושבת שוממה". אמר [ר"י בן פרחיה]: "שמע מינה שנהיה שלום". כאשר בא, נקלע לאותה אכסניא, קמו [בעלי האכסניא] בפניהם בכבוד גדול, עשו להם כבוד רב, ישב [ר"י בן פרחיה] והשתבח: "כמה נאה אכסניא זו". אמר לו יש"ו: "רבי, עיניה טרוטות [=עגולות]". אמר לו [הרב]: "רשע! בכך אתה עוסק?". הוציא ארבע מאות שופרות והחרימו. כל יום בא לפניו, ולא קבלו. יום אחד, היה [הרב] קורא קריאת שמע, בא לפניו [יש"ו], היה בדעתו לקבלו, רמז לו בידו, סבר [יש"ו] שדחיה דוחהו. הלך והעמיד לבנה ועבד אותה. אמר לו [הרב]: "חזור בך!". אמר לו [יש"ו]: "כך מקובלני ממך: כל החוטא ומחטיא את הרבים – אין מספיקין בידו לעשות תשובה!".¹³

זיהויו של יש"ו הזה כמייסד הנצרות אינו מוסכם על כל רבותינו, אך כך סבורים כמה מגדולי חכמינו, כמו רבי יהודה הלוי, שקבע כדבר פשוט כי "יהושע בן פרחיה... ישו הנוצרי היה מתלמידיו... ישו וחבריו הם ה'משועמדים' הנכנסים בתורת ה'מעמודית' הטבולים בירדן".¹⁴

11 מגן אבות, שם.

12 סוטה מז ע"א; סנהדרין קז ע"ב.

13 כאן נתגלה ברבים קלוננו של ישו הנוצרי, תלמיד רבי יהושע בן פרחיה. ואכן בברכות יז ע"ב, על פי דפוסים ישנים, נתבאר הפסוק [תהלים קמד, יד]: "אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו", באופן המתאים לענייננו: "אין פרץ – שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל, ואין יוצאת – שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי, ואין צוחה – שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי, ברחובותינו – שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים, כגון ישו הנוצרי". כמו כן בסנהדרין קג ע"א, על פי דפוסים ישנים, פירשו חז"ל את הפסוק [תהלים צא, י]: "ונגע לא יקרב באהלך": "שלא יהא לך בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים, כגון ישו הנוצרי".

14 ספר הכוזרי, מאמר שלישי, סי' ס"ה.

בכך הבהיר ר"י הלוי, שתלמידו של בן פרחיה שחי סביב שנת ג' תר"ס, אינו אלא הנוצרי המפורסם לדורות ולא אחר בשם זה.

גם רבי יעקב ב"ר מאיר רבינו תם, טען ש"יש"ו הנוצרי... היה בימי יהושע בן פרחיה".¹⁵
בעקבותיהם קבע רבי יצחק בן יוסף הישראלי בעל 'יסוד עולם' תלמיד הרא"ש, שמעללי מייסד הנצרות היו בימי בן פרחיה: "יהושע בן פרחיה... בימיו אירע מעשה של ישו הנוצרי, כי הוא היה מתלמידיו של יהושע בן פרחיה".¹⁶

ויכוח בין יהודי (משמאל) ונוצרי (מימין)

דעה זו ידועה היתה גם לרבי יצחק אברבנאל: "ספק... יש לבני עמינו... כמה שאמרו שישוע הנצרי מת מ"ב שנה קודם חרבן הבית, כי מצינו בתלמוד שהיה תלמידו של יהושע בן פרחיה... וחכמי אותו הדור העידו עליו... ואיך נאמין אנחנו חלופו מפי אנשים אשר לא ידעוהו ולא היו שמה?... ואנחנו לא נזוז מן האמת ומקבלת אבותינו".¹⁷
על סמך דברי הגמרא הללו, שלל רבי אהרן מלוניל מכל וכל את הספירה הנוצרית: "נתתי לבי לדרוש ולחקור החשבון שמונין הגוים משטרתם משנת לידת אותו האיש... והיא שנת ג' אלפים תש"ס לבריאת העולם... וזה הדבר אי אפשר והיא טעות גדולה... ישו הנוצרי היה בימי יהושע בן פרחיה, שהיה ג' דורות קודם הלל... נמצא שאינו נכון חשבון ההריון, אך יש

¹⁵ תוספות שבת קד ע"ב ד"ה בן סטרא (נוסח מושלם על ידי חסרונות הש"ס).

¹⁶ יסוד עולם, ח"ב, ברלין תר"ו, דף לד טור א.

¹⁷ ר"י אברבנאל בפירושו לספר דניאל, מעיני הישועה, המעין העשירי, תמר ח'.

בו טעות ושגיאה. ודבר זה שאלתי לחכמים הגוים, אנשי המחקר, ולא מצאתי ליסוד החשבון לא שורש ולא עיקר".¹⁸

בדרך זו העיר רבי יום טוב ליפמן מילהויזן בעל 'ספר נצחון': "מפורש בפרק 'חלק', שהנוצרי היה בימי רבי יהושע בן פרחיה... ומה שאומרים [הנוצרים] שנולד בימי הורדוס... כמעט ק' שנים אחרי כן – הלא זה סתור מתוכו".¹⁹

מתי בתקופת בן פרחיה חי יש"ו?

מתוך הנחה זו, שיש"ו מייסד הנצרות היה אותו תלמיד של רבי יהושע בן פרחיה, אם נרצה לעמוד על מועדי לידתו ומותו של יש"ו, נצטרך לבדוקם לאור זמנו של רבי יהושע בן פרחיה. ב'סדר עולם זוטא', חיבור מסוף תקופת הגאונים, נאמר: "צא ובדוק וחשוב משמת ישו, ולפי חשבון רבותינו ז"ל היה מאה שנה קודם שנחרב הבית ויותר, שהוא היה תלמיד יהושע בן פרחיה... אם כן הוא יותר ממאה שנה, אבל לא ידענו כמה הוא היותר... ולגוים יראה מחשבונם (שנתלה) [שנולד] ישו קודם חורבן הבית ס"ו שנה".²⁰

אף רבי יצחק פרופיט דוראן גילה את דעתו שאין בדינו מידע מדויק על תאריכי חייו: "מה שכתבו רבותינו ז"ל חכמי האמת כי ישו היה תלמיד לרבי יהושע בן פרחיה, יראה אמת, לפי מה שהבאתי ראיה מסיפוריהם כי קדם הרבה שנים לחורבן, אמנם לא נודע בבירור התאריך".²¹

מאמץ לבירור מועד לידתו ותלייתו של אותו האיש לפי דברי חז"ל ומסורות יהודיות, נעשה על ידי רבי אברהם בן דוד הראב"ד ב'ספר הקבלה':

כותבי זכרונות בישראל אומרים, שיהושע בן פרחיה הוא רבו של ישו הנצרי. ואם כן הוא, בימי ינאי המלך היה [ג' תרנ"ז-תרפ"ד]. וכותבי זכרונות באומות העולם אומרים, כי בימי הורדוס נולד, ובימי ארקילוס בנו נתלה. ומחלוקת גדולה הוא, שהפרש גדול יש ביניהם יותר ממאה ועשר שנים...

ומסורת אמת יש בידנו מן המשנה ומן התלמוד, שלא החליפו שום דבר, כי יהושע בן פרחיה ברח למצרים בימי אלכסנדר והוא ינאי, ועמו ברח ישו הנוצרי. וקבלת אמת בדינו, כי בשנת ארבע לאלכסנדר המלך [ג' תר"ס] נולד, ובשנת רס"ג לבנין הבית [ג' תר"ע?] ושנת נ"א למלכות בני חשמונאי [ג' תרע"ב?] נתפש, והוא בן שש ושלושים שנה, בשנת ג' למלכות אריסטובלוס בן ינאי [ג' תרצ"ו].²²

18 איגרת ר"א מלונל שנדפסה בסדר החכמים וקורות הימים, אוקספורד תרמ"ח, ח"א, עמ' 191.

19 ספר הנצחון, סי' של"ב.

20 סדר עולם זוטא, בתוך: סדר החכמים וקורות הימים, אוקספורד תרמ"ח, ח"א, עמ' 196.

21 כלימת הגוים, פי"א, סי' ז'.

22 ספר הקבלה, בתוך: סדר החכמים וקורות הימים, אוקספורד תרמ"ח, ח"א, עמ' 53.

שנת הלידה הזו, תר"ס, עולה יפה עם שנת התליה, לפי חישוב שנות המלכות שהביא הראב"ד, ועם גילו, שלוששים ושש בעת התליה. אולם מנין השנים לבנין הבית ולמלכות החשמונאים המופיע בקטע זה, אינו מתיישב עם שנות הלידה והתליה. ודאי שנפלה כאן טעות המעתיק, וצריך לגרוס בדברי 'ספר הקבלה' כמו שכתוב בספר הנצחון לרבי יום טוב ליפמן מילהויזן לגבי בנין הבית: "הנוצרי... נולד שנת ד' לינאי המלך הנקרא אלכסנדרוס, רנ"ב לבנין הבית וג' אלפים ליצירה [ג' תר"ס]"²³.

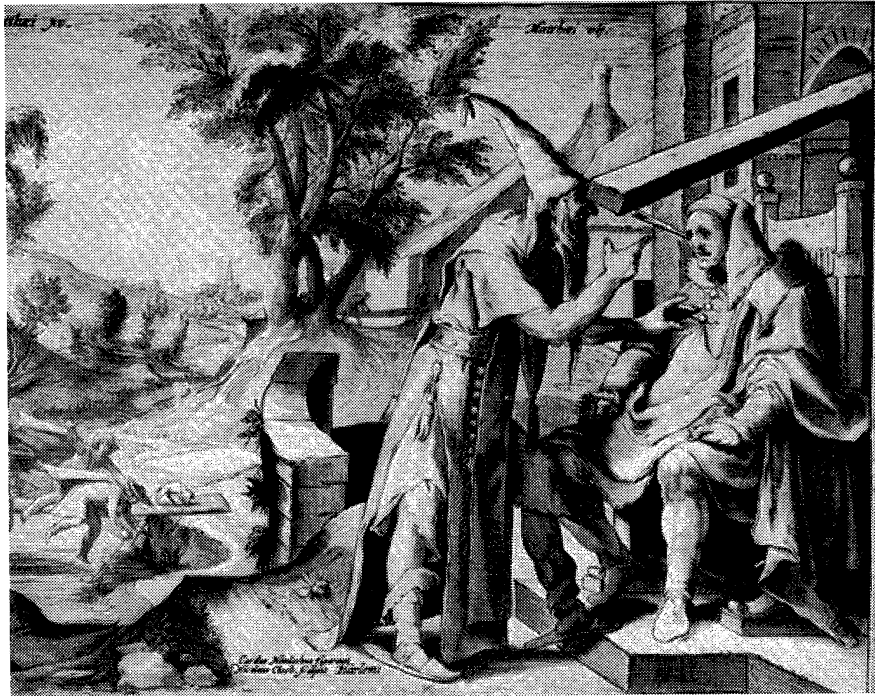
קבלת הראב"ד בעל 'ספר הקבלה', שיש'ו נתלה בשנת תרצ"ו, קרובה מאד לשנת התליה שמסר עליה רבי אברהם ב"ר יצחק הראב"ד בעל 'ספר האשכול': "מדאצטלב חייבא עד שחרב הבית... קל"ה שנה"²⁴, היינו, משנצלב ה'חייב' הוא יש'ו הנוצרי, ועד שחרב בית המקדש, חלפו קל"ה שנים, ומכאן שנתלה בשנת ג' תרצ"ג. סימן מחורז לשנת תליה זו נתן רבו של ה'אשכול' רבי יהודה ב"ר ברזילי בעל 'ספר העתים': "בקל"ה – נתלה", היינו יש'ו "נתלה קל"ה שנים בפני הבית"²⁵. אפשר ששנת תליה זו, ג' תרצ"ג, עולה בקנה אחד עם שנת

²³ ספר הנצחון, סי' של"ב.

²⁴ ספר האשכול, מהד' רצ"ב אויערבך, האלברשטאדט תרכ"ח, ח"א עמ' 18; מהד' ר"ש אלבעק, ירושלים תרצ"ה, עמ' 26.

²⁵ כך מסר ר' אהרן מלוניל בשם בעל 'העתים', בכתב יד פריז שנדפס בסדר החכמים וקורות הימים, אוקספורד תרמ"ח, ח"א, עמ' 191. בכת"י אופנהיים, שנדפס שם, עמ' 193, נאמר: "קל"א שנים קודם החורבן נצלב ישו". יתכן שטעות היא, וצריך לגרוס קל"ה. בספרי חכמינו ידוע יותר חרוז אחר על תאריך תליית אותו האיש: "בשנת תקל"ב – ישו נצלב". חרוז זה הובא בחיבור מסדר עולם, כתב יד פריז, סדר החכמים וקורות הימים, שם, עמ' 198; יוסף המקנא לר"י אופציאל, ירושלים תש"ל, עמ' 138. בדומה לזה נאמר בסדר עולם (סדר החכמים וקורות הימים, שם, עמ' 170), משפט שיובן לנו אחר תיקון שתי טעויות מעתיק: "מסורת בידינו שבשנת (ת)תקל"ג ישו (נולד) [נתלה] ק"ד שנים לפני החרבן". תאריך זה הוא המוקדם ביותר במקורותינו לצליבת אותו האיש, אך לדברי 'יוסף המקנא' שוברו בצידו: "צא וחשוב לפי חשבון זה, ותמצא שנצלב קודם החורבן ק"ד שנה, וזהו שנה אחת קודם מלכות הורדוס, שמלכותו היתה ק"ג שנה בפני הבית", כמבואר בעבודה זרה ט ע"א. אם נחשב ק"ד שנה לפני החורבן נגיע לשנת תשכ"ד, ולא לשנת תקל"ב המופיעה בחרוז. לפיכך העיר מהדיר 'יוסף המקנא' כי מדובר בטעות. ברם, בכתב יד מתקופת הראשונים, כת"י אופנהיים, שנדפס בסדר החכמים וקורות הימים, עמ' 193, נאמר כי תקל"ב הנאמר כאן אין פירושו סך שנים לבריאה, אלא חישוב המרמז לשוויון מחזור החמה והלבנה אליה כיון יש'ו, בכדי להפיץ את תורתו דת הנצרות וזהו: "ישו נצלב". לפי אותו מקור, "תלאוהו לישו הנוצרי בשנת ג' אלפים ותשכ"ד", היינו התאריך המצוין בסדר עולם ויוסף המקנא – ק"ד שנים קודם החרבן, ולפי זה החרוז הנכון לשנת תלייתו של יש'ו הוא: "בשנת תשכ"ד – ישו נלכד"... והאומרים כי בשנת תקל"ב לפרט טועים הם", שהרי "מעשה ישו היה בימי (הילוני) [הילני] המלכה... הרי שאינך יכול לומר שבשנת תקל"ב לפרט נצלב ישו, אלא כאשר פירשתי כי בשנת ג' אלפים ותשכ"ד נצלב". ר"ד גאנז, צמח דוד, ח"ב, אלף רביעי תשס"א, שהביא גם הוא את שני החרוזים הללו, ביארם באופן שונה מעט: "ישוע נוצרי... ב'ספר יוחסין' כתב שנולד בשנת ג' אלפים ותרע"א... ודע לך עוד שמצאתי כתוב בספר ישן נושן... וזה לשונו: 'בשנת ג' אלפים תשכ"ד – הנוצרי נלכד; ובשנת תקל"ב – בעץ נצלב'. פירוש: תשכ"ד ותקל"ב חשבון אחד הוא, כי מספר תקל"ב הוא אחד מן המחזוריים, כי בכל תקל"ב שנה יכלו יחד מחזור גדול ומחזור קטן, כי י"ט פעמים כ"ח עולה תקל"ב, ושנת ג' אלפים תשכ"ד יכלה בתקל"ב, ולפי זה היה לידתו קודם שנת תרע"א עוד נ"ג שנה". הסבר דומה לשנת "תקל"ב" על פי חישוב מחזורי שנה, בהקשר שנת לידתו של יש'ו מופיע בסדר הדורות, ווארשא תרכ"ז, עמ' 150: "ישוע הנוצרי נולד שנת ג' אלפים תשכ"ד, וחי עד שנת תקל"ב, במחזור תקל"ב".

הלידה שציין בעל 'ספר הקבלה', ג' תר"ס, וזאת, בהנחה שה'אשכול' ו'העתים' סברו שישו נתלה בגיל 33²⁶, ולא בגיל 36.

ויכוח בין היהודי היושב לנזיר נוצרי הנטפל אליו:
"טול קיסם מבין שיניך! טול קורה מבין עיניך!", תחריט משנת ש' בערך

בעוד בעל 'ספר הקבלה' ציין את שנת ג' תר"ס כשנת לידתו, היתה דעת רבי יצחק נ' גיאת, כפי שהביאה ר"א מלוניל, כי אירעה הלידה עשר שנים יותר מאוחר, היינו, "נולד האיש ההוא בשנת ג' אלפים תר"ע לבריאת העולם, שהיא קנ"ח בפני [חורבן] בית שני שהיא שנת רכ"ב לשטרות".²⁷

יש המאחרים את לידתו בשנה נוספת. לפי סיכומו של רבי אברהם זכות בעל 'ספר יוחסין', "האמת שנולד הנוצרי בשנת... ג' אלפים ותרע"א".²⁸

כי בכל תקל"ב שנה יכלו מחזור גדול ומחזור קטן, כי י"ט פעמים כ"ח הוא תקל"ב, וז' פעמים תקל"ב הוא ג"א תשכ"ד, וג' אלפים תשכ"ד יכלה בתקל"ב". בענין זה האריכו רבי יהודה ב"ר ברזילי, פירוש ספר יצירה, מהדור' ברלין תרמ"ה, עמ' 239 ורבי משה ב"ר יעקב מקיוב, שושן סודות, קורין תקמ"ד, דף מד, וביותר האריך בזה רבי משולם ב"ר משה ממגנצא, ודבריו הובאו במאמרו של ר' שמחה עמנואל 'חשבון הלוח וחשבון הקץ', ציון, סג (תשנ"ח), עמ' 145-146.

ראה למשל באוצר ויכוחים, עמ' 348.

סדר החכמים וקורות הימים, אוקספורד תרמ"ח, ח"א, עמ' 191.

ספר יוחסין, ווארשא תרל"ו, עמ' 16. במהדורת לונדון תרי"ז, עמ' 15, נפלה טעות דפוס בציון השנה ונדפס תרע"ח במקום תרע"א. וזו טעות המוכחת גם מהמשך דבריו: "ובשנת רצ"ט לבנין הבית נתפש, והוא בן ל"ו שנים". מנין השנים לבנין הבית עולה ג' תש"ז, ואם כן בהפחתה של ל"ו שנים מזמן לידתו, עולה

26

27

28

על פי חישובים משלו איחר רבי זרחיה ב"ר יצחק הלוי סאלאדין מסאראגוסה את שנת לידת יש"ו בעוד שנה אחת: "סברת הנוצרים שאומרים שמשיחם נולד בשנת ג' אלפים תש"ס... ולפי חשבוננו, שאנו אומרים שנולד בימי ינאי המלך, והיה תלמידו של יהושע בן פרחיה, ונדון בימיו... נמצא שנולד בשנת ג' אלפים תרע"ב".²⁹

יש שהגיעו למסקנה שנולד בשנה שאחריה, כפי שהובאה דעתם ב'קצור זכר צדיק' לרבי יוסף ב"ר צדיק, ש"נולד ישו שנת ג' אלפים תרע"ג".³⁰ קביעת זמן לידתו בין השנים תר"ע-תרע"ג עולה יפה עם זמני תליתו של יש"ו שהובאו באחת המהדורות של 'ספר הקבלה' לראב"ד,³¹ ובספריהם של רשב"ץ,³² רבי לוי ב"ר אברהם ב"ר חיים,³³ ואחד מחישוביו של רבי יוסף ב"ר צדיק.³⁴

ר"י בן צדיק עצמו האמין ש"נולד ישו הנצרי, כפי דעת החכמים ז"ל, שנת ג' אלפים תרפ"א".³⁵

עם זאת יש חכמים המקדימים יותר את זמן לידתו של יש"ו. לפי רבי יצחק אברבנאל נתלה יש"ו בשנת ג' תרע"ז, היינו, "בשנת רס"ט לבנין הבית נתלה, שהיה קודם החרבן קנ"א שנה".³⁶ לפיכך ודאי נולד כשלושה עשורים לפני כן, היינו סביב שנת ג' תר"ם.

בן סטרא הוא ישו הנוצרי

בגמרא מסופר על פפוס בן יהודה, "שהיה נועל בפני אשתו ויוצא".³⁷ רש"י הבהיר כי "פפוס בן יהודה בעלה של מרים מגדלא נשייא היה, וכשיוצא מביתו לשוק, נועל דלת בפניה שלא תדבר לכל אדם, ומדה שאינה הוגנת היא זו, שמתוך כך איבה נכנסת ביניהם ומזנה תחתיו".³⁸ מפני מה טרח רש"י להודיענו את שמה של אותה אשה? האם לא ניתן להבין את הלימוד של הגמרא, שאין ראוי לנעול אשה בבית, בלא שנדע את שמה של אשת פפוס?³⁹

התוצאה שנת ג' תרע"א. ציון השנה הנכונה נמצא גם בהעתקות מתוך 'ספר יוחסין' שבספרים צמח דוד, ח"ב, אלף רביעי תשס"א; סדר הדורות, אלף הרביעי תרע"א.

29 אוצר ויכוחים, עמ' 106.

30 סדר החכמים וקורות הימים, שם, עמ' 89.

31 בסדר עולם רבה, מהדו' וורשא תרל"ז, עמ' 68, צוינה שנת רצ"ט לבנין הבית כמועד התליה, היינו ג' תש"ז.

32 מגן אבות, ח"ב, סתירת אמונת הנוצרים, בתוך: אוצר ויכוחים עמ' 128: "היתה תלייתו קכ"א שנה קודם חורבן הבית [ג' תש"ז]".

33 רבי יצחק פרופיט דוראן, כלימת הגוים, פ"א, סי' ז', מסר: "ראיתי להחכם רבי לוי בר אברהם בר חיים אשר כתב בתכונה שלו, כי ישו קודם לחורבן היה מאה ועשרים שנה [ג' תש"ח]".

34 קצור זכר צדיק, לרבי יוסף בן צדיק, שער החמישים, סדר החכמים וקורות הימים, שם, עמ' 89: "בשנת רצ"ט לבנין הבית [ג' תש"ז] נתפס".

35 קצור זכר צדיק, שם.

36 ר"י אברבנאל בפירושו לספר דניאל, מעיני הישועה, המעין העשירי, תמר ח'.

37 גיטין צ ע"א.

38 רש"י שם ד"ה פפוס.

39 כפי שנראה בסמוך, יש מרבתינו המזהים את מרים מגדלא נשייא – אשת פפוס בן יהודה – המוזכרת בדברי רש"י, כאמו של ישו הנוצרי. לפי המסופר בחיבור 'תולדות ישוע הנוצרי', אותו העתיק ה'חתם סופר'

ברם, לאשה זו היה כינוי גנאי ידוע בשם 'סטדא', ונתפרסמה כאמו של ממזר רב-מעללים שעסק בכשפים. "אמר להן רבי אליעזר לחכמים: והלא בן סטדא הוציא כשפים ממצרים בסריטה שעל בשרו? אמרו לו שוטה היה! ואין מביאין ראיה מן השוטים".⁴⁰ הצנזורה הנוצרית השמיטה את המשך השיחה, דלהלן: "בן סטדא? בן פנדירא הוא! אמר רב חסדא: בעל – סטדא, בועל – פנדירא". כלומר אביו האמתי בועל אמו, היה פנדירא, אך הממזר הזה נקרא על שם סטדא, בעלה החוקי של אמו.

ובכן, אותה אשת איש, אשת סטדא, שזינתה עם פנדירא, היא אמו של אותו שוטה המכונה פה בשם 'בן סטדא'. על קביעה זו של רב חסדא עירערו התלמידים, בהביאם את הידוע מן המסורת, שהבעל החוקי היה פפוס בן יהודה, ואילו 'סטדא' היה דוקא שם האם: "בעל פפוס בן יהודה הוא, אמו סטדא!". על כך השיב רב חסדא: "אמו מרים מגדלא נשיא היא, כדאמרינן בפומבדיתא: סטת דא מבעלה".⁴¹ כלומר, שמה האמתי היה 'מרים מגדלא נשיא', אך הכינוי שלה כפי הבריות היה 'סטדא', בגלל שהיא סטתה מבעלה.

כיצד נקשר כל זה לעניינו של יש"ו הנוצרי? יש מרבתינו – כפי שנראה להלן – המזהים את בן סטדא עם יש"ו הנוצרי, וזאת משום שבן סטדא, לפי דברי הגמרא, נתלה בערב פסח: "כן עשו לבן סטדא בלוד, ותלאוהו בערב הפסח",⁴² בגלל היותו מסית, וכידוע מגמרא אחרת, "בערב הפסח תלאוהו לישו הנוצרי",⁴³ כיון "שכישף והסית והדיח את ישראל", ואם כן

בכתב ידו (ירושתנו, ספר שני, תשס"ח, עמ' עג), סיבכה נעילת דלת זו את לידתו של ישו בזנות: "הינה] איש אחד ושמו פפוס בן יהוד[ה], והינה] לו אשה א[חת] ושמה מרים... היא היתה מרים קודם שנשאת מגדלת שער נשיא... והינה] היתה יפת מראה עד מאוד... ובעלה פפוס לא הניחה לצאת מביתה חוצה, וסגר הדלת בעדה, כי אמר פן יזנו הפריצים עמה. ויהי היום, ביום צום כיפור, עבר נגד חלונה הפריץ יוסף פנדירא הנוצרי, והוא היה יפה מראה, ובראותו כי אין איש בביתה, הרים קולו וצעק אליה: מרים מרים, עד מתי תשבי כלואה, ותהי נשקפה בעד החלון, וענתה לו: יוסף יוסף, הוצאני. והלך יוסף והביא סולם, ויצאה מרים בעד החלון, וברחו שניהם מירושלים, לבית לחם, ביום צום כיפור. ויגורו בבית לחם ימים רבים, ואין איש מכירם. וישכב יוסף את מרים, ביום צום כיפור, ותהר ותלד לו בתקופת התמוז את ישוע הנוצרי". בהתייחס לשם 'פפוס בן יהודה' הנזכר בסיפור זה, ציין החת"ס (שם, עמ' עה): "עיי' סוף מס' גיטין יש לך אדם שנופל זכוב לתוך כוסו ואינו שותהו, זו מדת פפוס בן יהוד' שהינה] נועל בפני אשתו ויוצא, ופרש"י מדה שאינה הוגנת היא, שמתוך כך, איבה נכנסת ביניהם ומזנה תחתיו עכ"ל". מסתבר שהחת"ס קישר באופן ברור בין סיפור הזנות המתואר ב'תולדות ישוע הנוצרי' לבין האמור בגמרא במסכת גיטין ובפירוש רש"י שם, אשר תוכנם צוטט כאן. על אותו 'פריץ יוסף פנדירא', מזנה מרים, המוזכר בסיפור זה, ראה להלן בנספח זה.

40 שבת קד ע"ב.

41 ע"פ דקדוקי סופרים, שבת קד ע"ב.

42 סנהדרין סז ע"א, נוסח כתה"י בדקדוקי סופרים שם. עקב הדיון בתליתו של בן סטדא, הוסיפה שם הגמרא לברר את זהותו של תלוי זה, באופן דומה לדיון הקודם: "בן סטדא? בן פנדירא הוא! אמר רב חסדא: בעל סטדא, בועל פנדירא. בעל פפוס בן יהודה הוא? אלא אימא אמו סטדא. אמו מרים מגדלא נשיא הואי? [אלא] כדאמרי בפומבדיתא סטת דא מבעלה".

43 סנהדרין מג ע"א. על פי הנוסח השלם בדקדוקי סופרים.

מסתבר שאותו בן סטדא, הוא יש"ו הנוצרי.⁴⁴ סברה זו מתחזקת מהעובדה ששמו העצמי של אותו 'בן פנדירא' (המכונה גם 'בן סטדא'), הוא אכן: ישו, כפי שאנו מוצאים בירושלמי את האיזכור: 'ישוע בן פנטרא', 'ישו בן פנדירא',⁴⁵ 'ישו פנדירא',⁴⁶ או בתוספתא⁴⁷ ובמדרש:⁴⁸ 'ישו בן פנדירא'. שם זה, 'ישו בן פנדירא', נמצא גם בספרי כמה מרבתינו הראשונים.⁴⁹ משם זה התפתח כינוי הגנאי שלו בפי יהודי מזרח אירופה: 'יושקע פאנדריק'.⁵⁰

כך היא מסקנת רבי שמעון ב"ר צמח דוראן הרשב"ץ, "כי בן סטדא, הוא בן פנדירא, הוא ישו הנוצרי שדברו בו חכמים בהסכמה אחת עם ה'אונגליון'",⁵¹ וזהו 'ישו הנוצרי שהזכיר בתלמוד'.⁵² כך סבר גם רבי מאיר אבולעפיה הרמ"ה: "כן עשו לבן סטדא,⁵³ יש"ו הרשע, בלוד, ותלאוהו בערב הפסח".⁵⁴

אף בתוספות חכמי אנגליה אנו מוצאים את הזיהוי הזה: "פירוש בר סטרא – הוא ישו הנוצרי".⁵⁵ בקרב בעלי התוספות רווחה דעה זו שבן סטדא, היינו בנה של 'מרים מגדלא שיער נשיא',⁵⁶ אשת פפוס בן יהודה, הוא אכן יש"ו הנוצרי, המכונה – בגירסת התוספות שלפנינו – בשם: פלוני. "מרים מגדלא נשיא בבית שני היה, דהיתה אמו של פלוני, כדאיתא⁵⁷ בשבת".⁵⁸

44 רצ"פ חיות במאמרו: 'בן סטדא', הגורן, ד, עמ' 35, ניסה לערער את זיהוי בן סטדא עם יש"ו הנוצרי, על סמך סתירה שמצא לדבריו בין מקורות שונים בחז"ל. היינו שבבבלי נאמר על בן סטדא "ותלאוהו בערב פסח"... מה שהיא כמובן נגוד ממשי אל 'וסקלוהו', המתאר את המתת בן סטדא במקור אחר של חז"ל. ברם, אין בכך כל סתירה, כיון שאותו בן סטדא, היינו יש"ו, נסקל ולאחר מכן נתלה. ראה על כך בהרחבה לעיל פרק א' תת-פרק 'התליה'.

45 ירושלמי עבודה זרה, פ"ב ה"ב, לפי הגירסה המובאת בתוספות ר"ד, עמ"ס עבודה זרה, דף כח ע"א; ספר תורת האדם להרמב"ן, אות ה; חידושי הריטב"א, מהד' מוסד הרב קוק עמ"ס עבודה זרה, דף כז ע"ב ד"ה לא ישא; חידושי הר"ן על עבודה זרה דף כח ע"א; חידושי תלמידי רבינו יונה עמ"ס עבודה זרה, דף כח ע"א ד"ה בכל; ארחות חיים לר"א מלונגיל, הלכות עבודה זרה סי' ה; רשב"ץ, מגן אבות, ח"ב, סתירת אמונת הנוצרים, בתוך: אוצר ויכוחים עמ' 121.

46 ירושלמי שבת, פ"ד ה"ד, בגירסא שאינה מצונזרת.

47 תוספתא חולין, דפוס וונציא רפ"ב, פ"ב, ה"ו.

48 מדרש איכה, מהד' בובר, פרשה ה', ד"ה נפלה עטרת.

49 מגלת המגלה לרבי אברהם בר חייא הנשיא, מהדו' ברלין תרפ"ד, עמ' 136; ספר הלכות גדולות, מהדו' ברלין תרמ"ח, עמ' 27; סידור רש"י, סי' ל"ז. בספר גימטריאות לר"י החסיד, פ' עקב אות ז', מהדו' ר"י סטל ירושלים תשס"ה, ח"ב, עמ' תרנב, הובא על הפסוק (דברים ז, כו): "לא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם", שזהו "בגימטריא [=2069]: הנה ישו הממזר בן יוסף בן פנדירא ובן מרים מגדלאה דנשיא". וכן באות ט', שם עמ' תרנג, הובא כי הפסוק (דברים ז, כו): "(והיית חרם) כמוהו, שקץ תשקצנו תעב", בגימטריא [=1986 עה"כ]: כישו ממזר בן יוסף פנדירא ובן מרים מגדלאה דנשיא".

50 רש"ה ראטענבערג, תולדות עם עולם, כך שני, ברוקלין תשל"ג, עמ' תכ.

51 מגן אבות, ח"ב, סתירת אמונת הנוצרים, בתוך: אוצר ויכוחים, עמ' 121.

52 קשת ומגן, דף ד ע"א.

53 צ"ל סטדא. האות דל"ת נתחלפה ברי"ש בכמה ספרים, בהעתקת השם 'סטדא', מחמת טעות הסופר.

54 חידושי הרמ"ה עמ"ס סנהדרין, בעריכת ר"י זילבר, ירושלים תש"ס, עמ' רסז-רסח.

55 תוספות חכמי אנגליה, סנהדרין סז ע"א ד"ה לבר סטרא בלוד.

56 חגיגה ד ע"ב.

57 היינו הדיון בשמו של אותו 'בן סטדא', המובא קודם מהגמרא בשבת קד ע"ב.

סימוכין לזיהוי זה יש בחיבור קדום מאוד בשם 'תולדות ישו הנוצרי', בו מוגדר יש"ו הנוצרי בתור ממזר: "ישוע זה פיקח היה... וכן אמרו חז"ל: ממזרים פקחים הם". מסופר שם, שפעם הורה ישו הלכה בפני רבו, ועונה היה בדרך עזות, ובררו חכמים אחר יחוסו, "ונתגלה הדבר כי ישוע הוא ממזר".⁵⁹ לפי נוסח אחר בספר זה, אמר עליו רבי אליעזר: "מדחציף כולי האי – שמע מינה: ממזר הוא!".⁶⁰ הנוסח בגירסה נוספת הוא: "מדחציף כולי האי... רבי עקיבא אמר: ממזר הוא!".⁶¹

ממזר כזה מצד ההלכה הוא רק כאשר הבועל את אשת האיש היה יהודי אך לא כאשר הבועל היה גוי. היות ולדעת הרמב"ם היה פנדירא, בועלה של מרים, נכרי, אין לישו דין ממזר. באגרת תימן, כתב הרמב"ם: "ישוע הנוצרי שחיק עצמות, והוא היה מישראל שאף על פי שהיה אביו גוי ואמו ישראלית, העיקר בדינו, גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, ואולם נקראהו: 'ממזר', להפליג בחרפתו".⁶²

הוכרחו היהודים לחדד את בעיית המוצא שלו, אף אם לא היה ממזר מצד ההלכה, מפני שדוקא יחוסו המפוקפק נוצל להאדרת שמו, כפי שהעיר רבי שמשון ב"ר רפאל הירש בנימה של לעג: "ידוע לנו על יהודי אחד... שתעודת ייחוסו לא נמצאה בידו, הואיל ולא נמצאה, ויען כי הביא להם לבני האדם מעט ניצוצות אור, שאך שאלם ממש האיש, הפך בעיני הגויים לברוא אלוקים, ופשע היה להטיל ספק באלוקותו".⁶³

על דעה זו שבן סטדא הממזר הוא יש"ו מייסד הנצרות חלק רבי יעקב ב"ר מאיר רבינו תם. לשיטתו, בן סטדא האמור כאן אינו יש"ו הנוצרי, שכן הלה היה תלמיד רבי יהושע בן פרחיה:

⁵⁸ תוס' חגיגה דף ד ע"ב ד"ה הוה שכית. ועי' גליון הש"ס לר"ע איגר, שבת קד ע"ב, ד"ה תוס' ד"ה בן סטדא. חתנו ה'חתם סופר', בהערותיו בכת"י על חיבור 'תולדות ישוע הנוצרי' (ירושתנו, ספר שני, תשס"ח, עמ' עו), ציין אצל כינויה של מרים אמו של ישו: 'מגדלת שער נשיא', "פי' מקלעת שיער נשים כך פי' רש"י בחגיגה ד' ע"ב, וקצת [קשה והא] (הוא) העובר' דחגיגה ה' בימי רב ביבי בר אבבי שהיה כמה שנים אחר זה, ואיך מסקי בשמי' דהך מרים, ואולי בכנויה לא איכדי(?) לן, ועי' מס' שבת קד ע"ב בתו". בעלי התוספות, שבת קד ע"ב ד"ה אמו מרים (על פי השלמת 'חסרונות הש"ס'), תירצו את התמיהה על מרחק הדורות בין שני הנשים, שנקראו בשם 'מרים מגדלא נשיא', שזו "שהיתה בימי רב ביבי - מרים מגדלא נשיא אחרת היתה".

⁵⁹ מהדורת 'אוצר ויכוחים', ניו יורק תרפ"ח, עמ' 227.

⁶⁰ תולדות ישו הנוצרי – תם ומועד, ברסלאו תקפ"ד, עמ' 10.

⁶¹ תולדות ישוע הנוצרי, על פי העתק כת"י ה'חתם סופר', ירושתנו, ספר שני, תשס"ח, עמ' עד.

⁶² אגרות הרמב"ם מהדו' מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ד עמ' קיט; מהדו' י. שילת, ירושלים תשמ"ז, עמ' קכ.

⁶³ פירוש רש"ר הירש על שמות ו, יד-ל. ושם המשיך לחדד את ההבדלים בין גדול הנביאים לבין גדול המתחזים: "משה שלנו היה אדם נשאר אדם, ולעולם לא יהיה כי אם אדם... הכל הכירו את הוריו והוריו הכירו את הוריו ודודיו ודודותיו ודודניו ודודניותיו. את כל ייחוסו ואת כל קרוביו הכירו. זה שמונים שנה ידעוהו כבשר ודם כפוף לטבע האדם על ליקוייו וחולשותיו על דאגותיו וצרכיו איש ככל יתר האנשים ביניהם נולד וחונך 'הוא אהרן ומשה', 'הם המדברים אל פרעה', 'הוא משה ואהרן', בשר ודם ככל אדם ובהם, בחר ה' להיות לו לכלים".

אומר רבינו תם, דאין זה יש"ו הנוצרי, דהא בן סטדא דאמרינן הכא, דהוה בימי פפוס בן יהודה, דהוה בימי רבי עקיבא, כדמוכח בפרק בתרא דברכות,⁶⁴ ויש"ו היה בימי יהושע בן פרחיה, כדמוכח בפרק בתרא דסוטה: "ולא כרבי יהושע בן פרחיה שדחה ליש"ו הנוצרי בשתי ידים",⁶⁵ ורבי יהושע הוה קדים טובא לרבי עקיבא.⁶⁶

בתוספות הרא"ש, מובאת עמדת רבינו תם ביתר תוקף: "אומר רבינו תם: כל האומר בן סטרא – הנוצרי, אינו אלא טועה! דהא פפוס בן יהודה בימי רבי עקיבא... ויש"ו היה בימי רבי יהושע בן פרחיה... ורבי יהושע בן פרחיה קדים ליה טובא לרבי עקיבא".⁶⁷
על טענת רבינו תם השיב הרשב"ץ: "פפוס בן יהודה... שהיה בימי רבי עקיבא, קרוב לזמן החורבן – אולי [פפוס] אחר היה",⁶⁸ או האריך ימים הרבה".⁶⁹
בשתי אפשרויות אלה שהעלה הרשב"ץ נקט גם רבי חנוך ארנטרוי אב"ד מינכן: "אותו פפוס בן יהודה בודאי לא היה זה שבימי רבי עקיבא, אלא אם כן נאמר, שנעשה זקן כמו רבי עקיבא, והמעשה היה בנעוריו".⁷⁰

בדומה לכך העלו חכמים אחרים את האפשרות שגם רבי יהושע בן פרחיה זכה לאריכות שנים מופלגת. רבי אברהם זכות בעל 'ספר יוחסין', שיער כי "האריך יהושע בן פרחיה שנים רבות... וקבלתם [של חז"ל] אמת, שהנוצרי היה תלמידו".⁷¹ בדומה לכך כתב רבי דוד גאנו בעל 'צמח דוד': "יהושע בן פרחיה... האריך ימים הרבה... ובימיו אירע מעשה של ישו הנוצרי כי הוא היה תלמידו".⁷²

דעתו של רבינו תם שאותו 'בן סטדא' אינו יש"ו הנוצרי, מבוססת על המעשה הידוע לנו מהגמרא אודות הרחקת יש"ו הנוצרי בידי רבו, רבי יהושע בן פרחיה. רבינו תם הוכיח כי הממזר 'בן סטדא' נולד בימי רבי עקיבא, שחי כמה דורות אחר בן פרחיה.

64 ברכות סא ע"ב.

65 סוטה מז ע"א.

66 תוספות שבת קד ע"ב ד"ה בן סטדא (נוסח מושלם על ידי חסרונות הש"ס).

67 תוספות הרא"ש, שבת קד ע"ב.

68 השערה זו של הרשב"ץ, נראתה עובדה מוצקת בעיני רבי יחיאל הלפרין, סדר הדורות, מהדור' קארלסרוה תקכ"ט, דף קמב ע"ב: "פפוס בן יהודה, חכם גדול בברייתא, והיה טוב לישראל בעבורו... אין זה פפוס... המכונה לאביו של הנוצרי". רבי דוד צימרינג, מצור דבש עמ"ס שבת דף קד ע"ב, ניסה לבסס זאת על סמך תופעה מוכרת כזו של שני אנשים ידועים בעלי אותו שם: "איכא למימר דתרי פפוס בן יהודה היו, כמו שמתרצים התוספות בדוכתי טובא, דתרי תנאי ותרי אמוראי הוו, הדומים בשמותם ובשמות אבותם (רשימה שמית ארוכה של חכמי ישראל וכן אישים מפורסמים מאומות העולם, שרבותינו מסרו עליהם דתרי הוו, מובאת בשו"ת חוט שני סי' י"ט)".

69 מגן אבות, ח"ב, סתירת אמונת הנוצרים, בתוך: אוצר ויכוחים עמ' 121.

70 עיונים בדברי חז"ל ובלשונם, ירושלים תשל"ח, עמ' קעא.

71 ספר יוחסין, לונדון תרי"ז, עמ' 15.

72 צמח דוד, ח"ב, אלף רביעי תק"ס.

ברם, גירסה היסטורית מפתיעה בסוגיית הדחייה בשני ידיים, היתה לרבי אברהם ב"ר עזריאל בעל 'ערוגת הבשם', תלמיד רבי יהודה החסיד ו'הרוקח': "לעולם יהיה אדם דוחה את חבירו בשמאל ומקרבו בימין... ולא כרבי עקיבא שדחף את ישו בשתי ידיו".⁷³ לפי גירסה זו היה רבי עקיבא רבו של יש"ו, ולא רבי יהושע בן פרחיה. ניתן היה אולי להתייחס אל גירסה יוצאת דופן זו כאל טעות מעתיק חד פעמית של סופר אחד, אך היא מתיישבת היטב עם לשון הברייתא⁷⁴ כפי שהובאה על ידי רבי אברהם ב"ר נתן הירחי ראב"ן בעל 'ספר המנהיג', בה מסופר על רבי עקיבא שהכיר את יש"ו, ראה אותו במו עיניו, ואף הביע את דעתו על טיבו: "נחלקו חכמים ז"ל על אותו הפריץ, יש"ו, שהלך לפניו בקומה זקופה ובגילוי הראש... רבי אליעזר אומר ממזר, ורבי יהושע אומר בר הנדה, רבי עקיבא אומר ממזר ובר הנדה".⁷⁵

הצד השווה שבשני המקורות הללו, של 'ערוגת הבשם' וה'מנהיג', הוא שיש"ו חי בימי רבי עקיבא. אם נאחד אותם, כפי שהם לפנינו, נגיע למסקנה כזו: רבו של יש"ו הנוצרי, היה רבי עקיבא, הוא אשר הרחיקו בשתי ידיים, והוא אף הגדיר אותו כממזר וכן הנדה.⁷⁶ במקביל, ידוע לנו על הממזר 'בן סטרא', בנו הבלתי חוקי של פפוס בן יהודה, בן דורו של רבי עקיבא, שלדעת כמה מרבותני הראשונים אינו אלא יש"ו הנוצרי.

⁷³ ערוגת הבשם, ח"ג, ירושלים תשנ"ג, עמ' 310-311.

⁷⁴ עי' ר"מ המאירי, בית הבחירה עמ"ס אבות, פ"ה מכ"ה.

⁷⁵ ראב"ן, פירוש מסכת כלה רבתי, טבריה תרס"ו, עמ' ד. בתולדות ישו הנוצרי, אוצר ויכוחים עמ' 227, מובא סיפור דומה על רבו של יש"ו שנפגש בשוק עם שני חכמים, ויש"ו, שהיה אז בן שלוש שנה, עבר לפניו בקומה זקופה ובגילוי ראש, שלא כדרך תלמידים בפני רבותיהם, "ויאמר אחד מהחכמים: מעזותו של זה ניכר שהוא ממזר". נוסח שונה במעשה זה, כנראה מצונזר, יש במסכת כלה, דפ' ווילנא, דף נא ע"א; מסכת כלה רבתי, פ"ב, ברייתא א'. תיאור מורחב אחר מופיע בחיבור 'תולדות ישוע הנוצרי' שהעתיק ה'חתם סופר' בכת"י (ירושתנו, ספר שני, תשס"ח, עמ' עד): "ויהי היום וילך ישוע וישחק בכדור עם פרחי כהונה נגד לשכת הגזית בהר הבית, ונפל הכדור בעמק הברכה. ויחר לישוע, וישלח המצנפת מעל ראשו ויבן. ויאמרו לו הנערים: קח את המצנפת ושים על ראשך. ויען להם ישוע: הלא משה לא צוה בתורה כן – ודברי חכמים אין בהם ממש. ועוד ישבו, ר"א, ור"ע ור"י [רבי אליעזר ורבי עקיבא ורבי יהושע] בן לוי בבית המדרש מנגד, ושמעו דברי ישוע. ענה ר"א ואמר מדחציף כולי האי ש"מ [שמע מינה] בן נידה הוא, ריב"ל אמר בן הזונה הוא, ר"ע אמר ממזר הוא והא והא [=בן נידה וכן זונה] אית בי". במקור זה, בשונה מהאמור ב'ספר המנהיג', במסכת כלה וב'תולדות ישו הנוצרי', נאמר שישו היה גם בן זונה. ואכן, בספר גימטריאות לר"י החסיד, פ' עקב אות ח', מהדר' רי"י סטל ירושלים תשס"ה, ח"ב, עמ' תרנב, מובא על הפסוק (דברים כג, יט): "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב", שזהו "בגימטריא [=316] ישו. ו'מחיר' תרגומו 'חולפן' – פנה לה וחטא בה, שהיטעה אותה ואמר לה [למרים] שהוא ארוסה, וקידשה באתנן שנתן לה". המהדיר שם, הע' 22, ציין כי בחיבור 'תולדות ישו הנוצרי' לא מצאתי בספר זה, על נוסחאותיו השונים, שאותו יוסף פנדירא 'קידשה באתנן שנתן לה'. ברם, דברי רבי יהושע בן לוי ורבי עקיבא, שישו הוא בן אשה זונה, על פי גרסה זו של 'תולדות ישוע הנוצרי', עולים בקנה אחד עם ביאור זה של ר"י החסיד. גם לכך שישו הוא בן נדה, כשיטת רבי אליעזר, או רבי יהושע – לפי גירסת ראב"ן – ולהסכמת רבי עקיבא, מצא רבי יהודה החסיד, אות ט', שם עמ' תרנג, אסמכתא: "שקץ", בגימטריא [=490]: זהו לישו בן הנידה".

⁷⁶ השווה עוד: ר' ישמעאל חנינא ב"ר מרדכי הרופא, ויכות והתנצלות בעניני הנוצרים, חקירה ד', 'על מאמר

רבי עקיבא במעשה של שתי תינוקות', בתוך: אוצר ויכוחים, עמ' 169.

כך לכאורה יכולה היתה להתיישב מאליה השגת רבינו תם שלא יתכן שבן סטרא הוא יש"ו הנוצרי, מכח הטענה ש"בן סטרא... הוה בימי פפוס בן יהודה, דהוה בימי רבי עקיבא",⁷⁷ שהרי לפי מקורות נדירים אלה, אכן חי יש"ו בימי רבי עקיבא. אלא שהדבר בלתי אפשרי מבחינת סדר המאורעות ההיסטורי, וכבר ציין הרמב"ן בויכוח: "הלא דבר ידוע הוא באמת כי ענין ישו היה בבית שני וקודם חרבן הבית נולד ונהרג. וחכמי התלמוד היו אחר החרבן, כגון רבי עקיבא וחביריו".⁷⁸

שני יש"ו הנוצרי היו בימי חז"ל

אחר שהגמרא הביאה את מעשה הרחקתו של יש"ו בידי רבי יהושע בן פרחיה – מעשה המוכיח, לדעת רבים, שיש"ו הנוצרי נתלה בתקופה הקודמת במאה שנים לספירה הנוצרית – ממשיכה הגמרא: "אמר ר' יוחנן: ישו הנוצרי כישף והסית והדיח [והחטיא] את ישראל".⁷⁹ לכאורה מסורת זו נמצאת כבר בברייתא המתארת את תליית ישו הנוצרי: "הכרוז יוצא לפניו מ' יום: ישו הנוצרי יוצא ליסקל, על שכישה והסית והדיח את ישראל".⁸⁰ על פניו נראה, שישו המכשף שנתלה וישו תלמידו של בן פרחיה הם אותו אדם. כך אכן סברו רוב רבותינו. אולם, בתוספות הרא"ש הובהר ששני אנשים בשם ישו היו, ושניהם כישפו, הסיתו והדיחו את ישראל:

ישו הנוצרי כישף והדיח והסית את ישראל. אין זה ישו הנוצרי האמור בסנהדרין פרק 'נגמר הדין', שתלאוהו בערב הפסח, שאותו היה בימי הילני המלכה, סמוך לחורבן הבית, ויהושע בן פרחיה היה מדורות הראשונים סמוך לבנין הבית, קודם לשמעון בן שטח שהיה בימי ינאי המלך.⁸¹

דעה זו על קיומם של שני עבריינים בשם יש"ו בימי חז"ל, נודעה כשיטתם של בעלי התוספות,⁸² והיתה מקובלת אף על חסידי אשכנז. רבי יהודה החסיד אישר שדעת בעלי

77 תוספות שבת קד ע"ב ד"ה בן סטרא.

78 מלחמות ה', סי' ח.

79 סנהדרין קז ע"ב, על פי דקדוקי סופרים וחסרונות הש"ס. תוספת המילה "והחטיא", על פי נוסחת הגמרא בסוטה מז ע"א.

80 סנהדרין מג ע"ב. על פי דקדוקי סופרים.

81 תוספות הרא"ש ע"מ סוטה דף מז ע"א ד"ה כדאמרינן.

82 מהר"ל, חידושי אגדות, ח"ג, ע"מ סנהדרין דף קז ע"א, כתב: "כבר בארנו שאי אפשר בשום צד לומר שהיה זה בימי הורדוס לריחוק הזמן שבין יהושע בן פרחיה להורדוס, שיהושע בן פרחיה היה מזוג השני, ואלו הורדוס היה בימי הילל ושמאי והיה זה שלשה דורות אחריו וכמו שבארנו במקום אחר. לכן מה שקראו תגר על זה הנוצרים... הלא בעלילה באים עלינו ואיך אפשר שיהיה יהושע בן פרחיה בימי הורדוס ובימי בנו של הורדוס, וכן כתבו התוספות שאנו שותים מימיהם כי אין הכוונה שהיה על אותו שהיה בימי הורדוס בנו של הורדוס". רבי יעקב עמדין, חידושי יעב"ץ ע"מ סוטה זרה יז ע"א, ציין: "תרי ישו הוה.

התוספות תואמת את המסורת המקובלת בידיו: "התוספות כתבו במסכת סנהדרין, והביאו תרי כח (?), דתרי ישו הוו, וכן קבלה אמיתית".⁸³

לקביעה זו מתאימה השמועה שהביא רבי אברהם ב"ר חייא הנשיא, בן דורו של רבינו תם, המקבלת את מנין השנים שנקטו בו הנוצרים: "אמרו שבשנת ג' אלפים תשצ"ג... נתלה ישו בן פנדירא שחיק עצמות".⁸⁴

לכן נטה גם רבי יצחק אברבנאל על פי סברה: "מצינו בתלמוד שהיה תלמידו של יהושע בן פרחיה, שהיה מהדור השלישי מאנשי כנסת הגדולה... אבל בעבור שיש לומר שהיה אותו תלמיד ישוע אחר, לכן לא עשינו עיקר גדול בזה הספק, וקבלנו דעתם בזה".⁸⁵ האברבנאל מסביר, שבעלי שיטה זו קיבלו את טענת הנוצרים, שיש"ו מייסד דתם אכן חי כפי שכתוב בספריהם, סמוך לחורבן בית המקדש, היות ואין הוכחה חד-משמעית שתלמידו של בן פרחיה היה אותו האיש לו סוגדים הנוצרים.

ר"י אברבנאל עצמו הסכים לקבל את טענת הנוצרים שיש"ו שלהם נולד בשנת ג' תש"ס, והשלים איפוא עם הספירה הנוצרית המקובלת. לאור זאת קבע רבי יצחק פרופיט דוראן האפודי, כי לפי "דעת האברבנאל... מבריא עד ישו – ג' אלפים תש"ס".⁸⁶

יש"ו של הנצרות אינו נזכר בחז"ל

רבי יחיאל מפריס הלך צעד אחד נוסף, מעבר לשיטה המובאת בתוספות הרא"ש, וקבע כי בחז"ל נזכר רק תלמיד של רבי יהושע בן פרחיה, ששמו היה ישו, ואילו התלוי של הנוצרים אפשר שאינו נזכר בדברי חז"ל כלל, והוא ידוע לנו רק מסיפורי הנצרות. טענתו נשתמרה בידינו בתיאור הויכוח הקשה שנערך בינו לבין המומר ניקולש דונין:

המין [=דונין] הביא עוד את המאמר: "לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, לא כמו יהושע בן פרחיה שדחפהו לישו בשתי ידים"⁸⁷... ויען הרב ויאמר: לפי האמת לא היה זה

וכן מצאתי באיזה ספר שכתבו בשם התוספות, ושכחתי שם הספר. גם לא נודע לי היכן תוספות כתבו כן". כנראה שהש"ס שלפניו היה מצונזר.

⁸³ פירוש עלינו לשבח לר' יהודה החסיד, כת"י אוקספורד 1960, דף 155א, וכן בכת"י אוקספורד 1816, דף 74. מובא אצל י' דן, עיונים בספרות חסידי אשכנז, רמת גן תשל"ה, עמ' 82. ראוי לציין שר"י החסיד קיבל את דעת בעלי התוספות שהיו שניים בשם ישו הנוצרי, אך עם זאת לא סבר כרבינו תם שנקט כי 'בן סטרא' או 'בן פנדירא' המוזכרים בחז"ל אינו ישו הנוצרי, שהרי בספר גימטריאות לר"י החסיד, פ' עקב, אות ד', ט', מהדור' רי"י סטל ירושלים תשס"ה, ח"ב, עמ' תרנב – תרנג, הובאו גימטריות המכוונות נגד "ישו הממזר בן יוסף בן פנדירא; ישו ממזר בן יוסף פנדירא", היינו 'בן סטרא'. אמנם, נותרה על מקומה התמיהה: מי מבין שניהם, שני האנשים ששם ישו הנוצרי, היה ישו הממזר בן פנדירא.

⁸⁴ מגלת המגלה, מהדור' ברלין תרפ"ד, עמ' 136.

⁸⁵ ר"י אברבנאל בפירושו לספר דניאל, מעיני הישועה, המעין העשירי, תמר ח'.

⁸⁶ הובא בסדר החכמים וקורות הימים, אוקספורד תרמ"ח, ח"א, עמ' 192 (ספרו של רי"פ דוראן המצוין שם כמקור הוא 'מעשה אפוד' פרק שביעי, ציטוט זה אינו מופיע שם ומסתבר שהכוונה לספר חשב האפוד).

⁸⁷ סוטה מז ע"א; סנהדרין קז ע"ב.

אלהיכם, כי זה ישו היה בימי יהושע בן פרחיה... נמצא שזה ישו היה קודם לשלהם יותר ממאתים שנה... ויכול להיות שגם שלהם היה נקרא שמו ישו, ותרי ישו הוי.⁸⁸

השקפתו זו של רבי יחיאל מפריס, משתווה לזו המובאת על ידי רבי מנחם המאירי בעל 'בית הבחירה': "התבאר בתלמוד סוטה, שבימי ינאי המלך היה יהושע בן פרחיה, והוא היה רבו של ישו הנזכר במקומות בתלמודינו. ואם כן, אינו אותו שטוענין קצת האומות עלינו מעניינו לפי מנינם, שהרי הוזכר בתלמודינו בזה קודם למנינם בששים או בשבעים שנה".⁸⁹ המאירי טען טענה נוספת. חז"ל כלל לא דיברו על ישו הנוצרי ולא התייחסו אליו, לא בפירוש ולא ברמז. אם כן מנין צצו אותם דברי חז"ל על 'ישו הנוצרי'? אלה, לדבריו, הן הוספות מאוחרות! מתוך שנאה עמוקה לנוצרים, רוצחי ישראל, ואמונתם המשיחית המשובשת, הוסיפו סופרים שאחר חתימת התלמוד את הכינוי 'נוצרי' לתיאורי חז"ל על עברייני אחר ששמו אף הוא היה 'ישו', כדי להגדיל את בזיון אמונת הנוצרים:

לעולם לא יהא המוכיח... דוחה את הנוכח מלפניו מכל וכל, שכל שהוא עושה כן גורם לו שיטרד ויצא לתרבות רעה... והוא שאמרו לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו... וכן לא [כיהושע בן פרחיה שדחפו לישו]⁹⁰ בשתי ידיו, על שנדהו ולא רצה לקבלו בתשובה, וגרם לו שכעס בעצמו ועבד את האלילים, וכמו שאמר זקף לבינתא [פלחא, והחטיא]⁹¹ את הרבים לעבדת האלילים.

[ודע, כי ישו]⁹² זה אין בו שם לווי כלל, וכן היא הגירסא בכל ספר מדויק: "שדחפו [לישו]⁹³ בשתי ידיו", וסופרים המוטעים הכניסו בו בקצת גמרות שם לווי, עד שנמצא בקצת גמרות חדשות [ישו הנוצרי].⁹⁴ וטעות גמורה הוא, שהרי [יהושע בן פרחיה רבו]⁹⁵ הנזכר היה בימיו מן הראשונים שבבית שני, שהרי שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה... ואנטיגנוס איש סוכו קבל ממנו, ויוסף בן יועזר ויוסף בן יוחנן קבלו מאנטיגנוס, ויהושע בן פרחיה קבל מהם.

אלא שטעות מפורסמת היא, וזה שהוזכר כאן [=ישו תלמיד בן פרחיה] היה אחר, שכעס בעצמו, ועבד את האלילים, ומרד על החכמים, וחלק עליהם, וכישף, והסית, והדיח. ועל

88 אוצר ויכוחים, עמ' 84.

89 ר"מ המאירי, בית הבחירה, פתיחה למסכת אבות.

90 במאירי שלפנינו נשמטו כאן מילים אחדות, והמהדירים ציינו במקומן שלוש נקודות להורות על כך. פה השלמנו על פי נוסח הגמרא שלא עבר את יד הצנזורה.

91 השלמה זו נעשתה כמבואר בהערה הקודמת.

92 פה חסר בכתב היד והושלם על פי השערה.

93 השוה דקדוקי סופרים, סנהדרין קז ע"ב.

94 גם פה חסר בכתב היד והשלמנו על פי השערה.

95 כנ"ל.

זה בעצמו [=תלמיד בן פרחיה], נאמר במסכת גיטין: "אסקיה בנגידא",⁹⁶ ואף שם כל שגורס שם לווי [=הנוצרי] – שבוש סופרים הוא, בלא פקפוק.⁹⁷

בדרכם של רבי יחיאל מפריס ורבי מנחם המאירי, הסיק רבי שלמה זלמן צבי אופהויזן, אחר שערך השוואה בין תיאורי יש"ו במקורות הנוצריים לבין יש"ו שמוזכר בגמרא, "כי יש"ו הנוצרי – לא זה הוא אשר ידובר בו בתלמוד".⁹⁸

אולם טענה זו, שיש"ו הנוצרי לא נידון כלל על ידי חז"ל, האם השמיעה רבותינו אלה רק לאוזני הנוצרים, מטעמים שבאפולוגטיקה והתגוננות מפני האשמותיהם, או שבאמת ובתמים סברו כך?

רבי אברהם זכות בעל 'ספר יוחסין' טען, שהקביעה הזו הושמעה רק לצרכי ויכוח, כדי שהנוצרים לא ימשיכו להאשים את היהודים בביזוי משיחם, ולרדפם על כך:

הנוצרים אומרים שנולד... שנת תש"ס ליצירה, ושנתלה ל"ה שנים קודם החרבן, בן ל"ב שנים, לבזותנו, ולומר לנו, כי מיד במהרה קודם מ' שנה נחרב הבית, בעון מה שעשינו לו. וזה אינו כן. כי פ"ט שנים קודם זה היה לידתו, מזמן הלידה שהם אומרים... ובעבור זה כתבו חכמי ישראל בויכוח שהיה להם עם הנוצרים, כי בתלמוד אינו כתוב הנוצרי שהם אומרים.⁹⁹

ואכן, אם נבדוק את פרטי הויכוח של רבינו יחיאל מפריס, נראה שדבריו נאמרו במעמד גדולי הממלכה הצרפתית, שכעסו על היהודים המחרפים את יש"ו, ור' יחיאל מבקש לשכנעם שדברי החרפה לא כוונו כלל אל הנוצרי.

- א. המשומד ניקולש דונין הביא הוכחה ללעג היהודים, בצטטו את דברי הגמרא¹⁰⁰ כי יש"ו נידון אחר מיתתו בצואה רותחת. על כך השיבו ר' יחיאל: "לא על אלהי הנוצרים דברו ככה, רק על ישו אחר, שהלעיג על דברי חכמים... ותדע שכן הוא שהרי אין כתיב ישו הנוצרי, אלא שם [ישו] גרידא, שהיה בזמן אחר".¹⁰¹
- ב. בהמשך הויכוח פנתה מלכת צרפת אל ר' יחיאל ואמרה: "על אמונתך, תאמר לי האמת, וכי יש עוד ישו אחר? ויען הרב ויאמר: כן אחיה ואשוב לביתי! כי עליו [=הנוצרי] לא אמרו כך שיהיה נדון בצואה רותחת, ולא דברו עליו כדברים האלה".¹⁰²

⁹⁶ גיטין נו ע"ב-נו ע"א (על פי חסרונות הש"ס): "אונקלוס בר קלוקיקוס... אסקיה בנגידא [=העלה באוב] לישו".

⁹⁷ בית הבחירה עמ"ס סוטה, דף מז ע"א ד"ה לעולם. הצנזורה מחקה בקטע זה של המאירי כמה וכמה מילים, והשלמנום בסוגריים מרובעות.

⁹⁸ אוצר ויכוחים, עמ' 171.

⁹⁹ ספר יוחסין, לונדון תרי"ז, עמ' 15.

¹⁰⁰ גיטין נו ע"א.

¹⁰¹ אוצר ויכוחים, עמ' 83.

¹⁰² שם, עמ' 84-85.

ג. מגמת ההתגוננות של רבי יחיאל בולטת עוד יותר בסגנון דבורו, עת שעמד לסיים את הויכוח עם המשומד. אז עלתה לדיון סוגיית ברכת המינים,¹⁰³ והסביר ר' יחיאל,¹⁰⁴ כי ברכה זו מכוונת נגד הממלכות בימי קדם, שהכירו את בורא העולם ומרדו בו, ודווקא "על אלה מלכיות אנו אומרים: 'מלכיות זדון מהרה יכרתון', אמנם המלכות הזאת, והאפיפיור אשר מצוה בכל כחו לשמור אותנו ולהחיותנו... לא יעלה על לב איש ישראל מעולם לשלם רעה תחת טובה, אלא על זאת המלכות נאמר: 'הוי מתפלל בשלומה של מלכות'".¹⁰⁵

דברים אלה נאמרו בתקופה של רדיפות קשות בצרפת, ששיאן היה שריפת התלמוד בפריס וסיומן הטראגי היה גירוש כל היהודים מצרפת. האם באותה עת האמין ר' יחיאל, שמושלי צרפת הם באמת דורשי טובתם של היהודים, כפי שאמר? ודאי שלא, ודבריו נועדו לשכך את איבתם של המאזינים הנוצרים.

מומר לנצרות מתווכח עם יהודי באשכנז בימי ריט"ל מילהויזן

רבי יום טוב ליפמן מילהויזן, שחיבר ספר פולמוסי גדול נגד הנוצרים, 'ספר הנצחון', נקט אף הוא בסגנון מעורפל בויכוחו עם פטר המשומד. הוא דחה את טענת פטר שהיהודים מקללים את מייסד הנצרות יש"ו, והצהיר כי התפילות המזכירות אחד בשם 'ישו', לא מכוונות כלפי משיחם של הנוצרים, שהרי הם, הנוצרים, מכנים אותו בשם 'יזוש' ולא 'ישו':

¹⁰³ ראה לעיל פרק א', תת-פרק 'המינים כרגע יאבדו'.

¹⁰⁴ אוצר ויכוחים, עמ' 86.

¹⁰⁵ אבות פ"ג מ"ב.

ואשר אמרת: "ישו בגימטריא" – "הבל וריק", אמרתי לו: "הנוצרים לא קראו לאלהיהם: 'ישו', כי בלשונם נקרא: 'יזו' ש', ובלשוננו נקרא: 'ישו' ע'".

ריט"ל בעצמו לא האמין במה שנאלץ לומר להגנתו, ובספרו כתב, לאחר גמר הויכוח, עבור הקורא היהודי:

תשובה זו, שייכת לומר להם על כל הגנות שנאמר בתלמוד על ישו, ואמור להם שאין זה יזו"ש. גם הוכיחו חכמי פרי"ז להם ששני ישו היו, שהרי יש"ו שמאמינים בו היה בימי הילני המלכה... ויש"ו הנזכר בתלמוד, היה בימי רבי יהושע בן פרחיה.¹⁰⁶

מניסוח דברי ריט"ל נראה שהוכחת רבי יחיאל מפריס נועדה 'להם', היינו, לאותם מאזינים נוצריים שנוכחו בוויכוח.

סיכום

בגמרא מוזכר שמו של יש"ו הנוצרי פעמים מספר בהקשרים שונים. כידוע, שלחה הצנזורה הנוצרית את ידה בספרי חז"ל וחכמי ישראל, ומחקה מהם כל מקום בו לדעתה נזכר יש"ו משיחם בצורה שלילית. מחיקות אלו מקשות עלינו כיום את זיהוי האיש שחז"ל באמת דנו בו בקטעים אלה.

כדי לעמוד על דעת חז"ל בעניינו של יש"ו הנוצרי, צריך תחילה לברר, מתי, לדעתם, חי אותו האיש? ודבר זה במחלוקת הראשונים שנוי. לוח השנים הנוצרי, ששולט כיום בחיים האזרחיים ברחבי העולם, מתחיל את ספירת השנים שלו, מיום לידת יש"ו הנוצרי לפי אמונתם הרשמית של הנוצרים.

יש מחכמי ישראל שסברו כי תאריך זה זויף על ידי מייסדי הנצרות, מתוך כוונה לנגח את היהודים. לדבריהם, המניין שהנוצרים נוקטים בו אינו מבוסס על מציאות היסטורית נכונה, שהרי אף בין הנוצרים רווחו קביעות שונות לגבי מועד לידתו של משיחם, אלא שהם החליטו להכריז על מועד לידה המאוחר בעשרות שנים מהמועד האמיתי, כדי להסמיך את תלייתו למועד של ארבעים שנה לפני חורבן הבית, ובכך להורות שאבדן בית המקדש היה כביכול עונש משמים על המתת יש"ו הנוצרי בידי היהודים. הנוצרים ביקשו לקשור באופן שקרי את ראשית אותות החורבן, שנראו לפי דברי חז"ל החל מארבעים שנה קודם החורבן, במועד תלייתו של אותו האיש.

סיעה גדולה של רבותינו הראשונים שללה לגמרי את אמיתות הספירה הנוצרית, מכח מעשה המובא בגמרא, על רבי יהושע בן פרחיה ותלמידו יש"ו הנוצרי. לפיכך קבעו רבים מחכמי ישראל את זמנו של יש"ו למועד המוקדם לספירה הנוצרית במאה שנה ויותר. יש גם

שיטות אחרות, החולקות על ההנחה שאותו ישו תלמיד של בן פרחיה הוא יש"ו מייסד הנצרות.

בגמרא נזכר באקראי ממזר בשם 'בן סטדא' שנולד ל'מרים מגדלא נשיא', אשת פפוס בן יהודה, מן הבועל פנדירא. ממזר זה – המכונה גם 'בן פנדירא' על שם הבועל, אביו האמתי – נכרך שמו אצל חז"ל עם יש"ו. זיהוי זה של יש"ו הנוצרי כאותו הממזר בן פנדירא, מקובל רק על חלק מהראשונים.

מתורתם של רבותינו הראשונים הגיעו אלינו חמש שיטות שונות בעניינו של יש"ו:

- א. יש"ו מייסד הנצרות נזכר בתלמוד בתור תלמיד רבי יהושע בן פרחיה, והוא חי למעלה ממאה שנים לפני החורבן ('סדר עולם זוטא', רבי יצחק נ' גיאת, ראב"ד בעל 'ספר הקבלה', רבי יהודה הלוי, רבינו תם, רמב"ן, רבי אהרן מלוניל, רשב"ץ, רבי יצחק בן יוסף הישראלי, רבי יום טוב ליפמן מילהויזן, רבי יצחק פרופיט דוראן ורבי זרחיה ב"ר יצחק הלוי סאלאדין).
- ב. שני אנשים בשם יש"ו הנוצרי מוזכרים בתלמוד. הראשון, יש"ו תלמיד בן פרחיה, שאינו קשור לנצרות וחי לפני הספירה הנוצרית; והשני, יש"ו התלוי מייסד הנצרות, שממנו מתחילה הספירה הנוצרית (רבי יהודה החסיד, תוס' הרא"ש ור"י אברבנאל).
- ג. אין זכר בתלמוד ליש"ו מייסד הנצרות, ואותו ישו תלמידו של בן פרחיה הוא אדם אחר (רבי יחיאל מפריס והמאירי).
- ד. הממזר 'בן סטדא' הוא 'בן פנדירא' המוזכר בגמרא הוא יש"ו הנוצרי (תוס' חכמי אנגליה ועוד בעלי תוספות, הרמ"ה והרשב"ץ).
- ה. הממזר 'בן סטדא' הנ"ל אינו יש"ו (רבינו תם).